

У дзеркалі друкованого слова

Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека (ТОУНБ) є невід'ємною частиною бібліотечної системи України — інформаційним, культурним, освітнім закладом, центральним обласним сховищем творів друку, одержувачем обов'язкового обласного безоплатного примірника видань, депозитарієм краєзнавчої літератури, центром книгообміну, краєзнавчої бібліографії, регіональним науково-дослідним і методичним центром із проблем прогнозування та розвитку бібліотечної діяльності. Книгозбірня, як науково-просвітницька інституція, забезпечує загальнодоступність своїх фондів і повноту інформації про їх склад для користувачів.

Відповідно до сучасних тенденцій активації історико-бібліотечнознавчої проблематики стають актуальними процеси створення джерелознавчої бази для дослідницької роботи, зокрема підготовки бібліографічних посібників про діяльність бібліотек.

Працівники ТОУНБ доклали максимум зусиль, щоб зібрати, опрацювати, структурувати та об'єднати солідний масив інформації за 70 років. Дане видання об'єктивно подає перелік документів та матеріалів, що характеризують різнопланову діяльність установи та проблеми її функціонування.

Витоки історії книгозбірні як публічного закладу, що надає в безкоштовне користування літературу для потреб місцевої громади, сягають значно більшого періоду й безпосередньо пов'язані з історією створення та функціонування в м. Тернополі бібліотек товариства «Просвіта».

В архівних документах того часу вказано, що в листопаді 1939 р. розпочала роботу обласна книгозбірня, базою якої стали націоналізовані радянською владою місцеві бібліотеки українських, польських, єврейських громадських товариств, а саме: «Просвіти», Товариства школи людовой і Єврейського товариства ім. Й. Перля та приватних книжкових колекцій окремих осіб.

Увесь книжковий фонд націоналізованих книгозбірень було ретельно перевірено цензорами облліту, частину літератури передано в спецфонд, іншу — визнано непридатною для ідеології нової влади й утилізовано.

Непоправною втратою для нашої культури стало знищення величезної кількості українських книжок, рукописів, стародруків, незалежно від змісту, бо поряд із книгами з історії, української літератури знищувалися навіть медичні та господарські порадики. З великої на той час бібліотеки тернопільської філії товариства «Просвіта», що нараховувала більше шести тисяч примірників, залишилася лише незначна частина книг.

Відкрита для безкоштовного користування книгозбірня налічувала 35 тисяч книжок, серед них: 10 % українських, 4 % єврейських, 84 % польських і 2 % інших.

Процентний склад бібліотечних фондів завжди був індикатором політичної ситуації в краї. Таке співвідношення було епізодичним та стрімко змінювалося за рахунок інтенсивних надходжень уже перевірених часом і політичною цензурою книг з інших книгозбірень Радянського Союзу. Лише з фондів Одеської обласної бібліотеки надійшло двадцять тисяч примірників, поповнювали фонд також книги з Москви та Ленінграда. На початку 1941 р. книгозбірня у своєму фонді вже нараховувала близько 100000 томів, мала 6000 користувачів, 250—300 відвідувань щодня.

Польська література поступово зменшувала свою питому вагу й з роками майже зникла з книжкових полиць як застаріла та зношена. Натомість зростала частка книг українською та російською мовами.

На початку 1991 р. у книгозбірні було 96182 книги українською мовою, що становить лише 17,6 % від загального фонду. Завдяки наполегливій праці спеціалістів ТОУНБ за роки незалежності кількість українських видань у фонді бібліотеки збільшилася до 153403 одиниці та складає на початок 2009 р. 26,2 % від загального фонду. Діяльність книгозбірні та завдання, які ставилися перед нею як соціальним інститутом, обумовлені реальним історичним і політичним середовищем у краї.

Безумовно, друкована продукція та зміст статей про діяльність бібліотеки як ідеологічної установи в радянські часи та її діяльність як науково-просвітницької організації, що слугує інтересам місцевої громади в незалежній Україні, докорінно відрізняються. Книгозбірня прагне бути корисною новому демократичному суспільству та робить усе можливе для збагачення власного фонду новою прогресивною літературою, популяризації своїх книжкових багатств, іде в ногу з технічним прогресом, застосовуючи передові інформаційні технології в наданні якісних бібліотечних послуг територіальній громаді.

Основою цього показника стали бібліографічні бази даних «З питань культури і мистецтва», «Про нас пишуть», створені в програмній системі «ІРБІС», краєзнавчий каталог ТОУНБ, документи та матеріали з фондів Державного архіву Тернопільської області та архіву бібліотеки.

У посібнику відображено друковані видання та окремі машинописні документи, які, як правило, множилися на ротаторі, методичні матеріали та бібліографічні показники, публікації в газетах і журналах. Серед документів минулих років переважають видання з питань пропаганди суспільно-політичної тематики, природничо-наукової та атеїстичної літератури, методично-бібліографічні матеріали на допомогу промисловому та сільськогосподарському виробництву.

Архів бібліотеки було частково знищено й до наших днів збережено інформацію про її друковану продукцію, починаючи лише з 1951 р. Видання 50-х років — невеликі за об'ємом, це, як правило, рекомендовані списки літератури до ювілеїв окремих письменників, зокрема Т. Г. Шевченка, П. Г. Тичини, М. В. Гоголя, М. Ю. Лермонтова, М. О. Островського, О. М. Толстого; започатковано вихід бюлетеня з досвіду роботи книгозбірень області.

Простежуються тенденції до керування читанням спеціалістів сільськогосподарського виробництва, що відображено в пам'ятках «Що читати...». Актуалізується складання списків рекомендованої літератури з підготовки до весняно-літніх польових робіт, збирання врожаю та хлібозаготівель.

Хрущовська відлига вплинула на спектр видань 60-х років. Більше уваги приділялося популяризації нової літератури, з 1965 р. налагоджено випуск щоквартального бюлетеня «Нова література з питань сільського господарства».

Поряд із підготовкою великої кількості матеріалів із пропаганди літератури суспільно-політичного спрямування активізується випуск друкованої продукції краєзнавчої тематики. У зв'язку з фундаментальною підготовчою роботою до видання «Історії міст і сіл Української РСР» бібліотекою ініційовано та підготовлено перше об'ємне краєзнавче видання — бібліографічний покажчик «Історія міст і сіл Тернопільської області», що мав обсяг 84 машинописних сторінки.

У 1967 р. започатковано видання бібліографічного покажчика «Література про Тернопільську область за ... рік», який став своєрідним літописом життя краю. У ньому відображено книги й статті з газет та журналів, що виходять на території області з усіх напрямків народногосподарського комплексу.

Того ж року на допомогу бібліотекареві вперше побачив світ щорічний бібліографічний покажчик «Календар знаменних і пам'ятних дат по Тернопільській області на 1967 рік», який швидко завоював популярність серед краєзнавців, науковців та працівників освіти, і виходить до сьогодні.

Початок 70-х років минулого століття вирізняється проведенням структурних змін в організації бібліотечного обслуговування. У районах створюються централізовані бібліотечні системи, налагоджується централізоване постачання книг через спеціально створені бібліотечні колектори. Уперше видаються статистичні аналізи діяльності книгозбірень, порушуються проблеми інформаційної роботи, обслуговування користувачів через міжбібліотечний абонемент. З'являються малі форми популяризації галузевої літератури — «Зверніть увагу на книги..., брошури...». Заслуговує уваги видання невеличких бібліографічних покажчиків «Пам'ятки природи і культури Надзбруччя», «Тернопільщина індустріальна». Методичні рекомендації, рекомендаційні списки літератури того часу торкаються таких визначних особистостей, як Василь Стефаник, Соломія Крушельницька, Денис Лукіянович, Михайло Парашук, Олекса Корнієнко.

У 80-х роках виходить ряд методичних матеріалів на допомогу діяльності ЦБС, висвітлюється робота любительських об'єднань та клубів за інтересами, налагоджуються дружні відносини з бібліотекарями Слівенської наукової бібліотеки (Болгарія). У розпорядженні більшості центральних книгозбірень з'являються спеціально обладнані автобуси «Кубань», що мають назву бібліобуси. Узагальнюється досвід районних шкіл передового досвіду з різноманітних напрямків бібліотечної роботи.

У видавничій діяльності актуалізуються такі імена, як Катерина Рубчакова, Степан Будний, Володимир Вихрущ, Юліуш Словацький, Тарас Шевченко. Популяризується література за здоровий спосіб життя та шкідливість пияцтва, узагальнюється досвід роботи бібліотеки-автомобіля.

Заслуговує уваги бібліографічний покажчик «Історія міст і сіл Тернопільської області», що побачив світ у видавництві «Збруч» у 1984 р. Посібник є продовженням літопису краєзнавчої літератури, розпочатого в 1967 р., і вміщує опис книг та найважливіших статей із періодичних видань. Матеріали систематизовано за галузями знань, які в комплексі відображають основні питання краєзнавства.

Через брак місця для розміщення книжкових фондів дирекція бібліотеки порушує перед владою питання виділення додаткових площ, і в 1986 р. розпочато будівництво нового приміщення. Тема будівництва актуалізується у засобах масової інформації впродовж багатьох років до сьогоднішнього часу.

З проголошенням незалежності України значно збільшується кількість видавництв, періодичних видань, а отже, і кількість статей, що стосуються культурного життя краю. Бібліотека дійсно стає центром краєзнавчої бібліографії, її видання характеризуються національно-патріотичним спрямуванням. Налагоджується співпраця з громадськими організаціями, Державним архівом Тернопільської області, обласними та районними музеями, актуалізується робота з проведення соціологічних досліджень. У зв'язку із створенням відділу краєзнавчої літератури та бібліографії збільшується кількість бібліографічних посібників, підготовлених працівниками бібліотеки. До книгозбірні надходить велика кількість діаспорних видань.

З бібліографічних доробків 90-х років слід відзначити такі покажчики: «Літературна Тернопільщина», «Зведений каталог діаспорних видань», «Кузня національного духу» (присвячено 200-річчю Бережанської гімназії), «Богдан Сильвестрович Лепкий (1872—1941)» (до 125-річчя поета, прозаїка, перекладача, критика, історика літератури, редактора, видавця), «Олександр Неприцький-Грановський (1887—1976)» (відображено відомості про науково-дослідницьку, поетичну, мистецьку, суспільно-поетичну спадщину вченого, поета), «Я з вами по всі дні і до кінця віку» (присвячено 105-ій річниці від дня народження Блаженнішого Патріарха, глави УГКЦ Й. Сліпого), «Юліуш Словацький (4.09.1809—3.04.1849)» (до ювілею польського поета, прозаїка, драматурга), «Тернопільщина в народознавчих пам'ятках».

Заслуговують уваги бібліографічні списки «Козацтво і Тернопільщина», «І проросло зерно» (до 120-річчя заснування Тернопільської філії товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка).

Методичні матеріали на допомогу бібліотечним працівникам популяризують творчу спадщину Богдана та Левка Лепких, Осипа Маковея та Михайла Гайворонського, Степана Будного та Юліана Опільського,

Володимира Гжицького та Василя Барвінського, Івана Горбачевського та Володимира Гнатюка, Романа Купчинського та Якова Струхманчука.

«Аналіз діяльності бібліотек області за 1991—1995 рр.: (за матеріалами звітів, виїздів, довідок)» висвітлює діяльність книгозбірень за перші роки незалежності.

Нове тисячоліття бібліотека відкрила методичними рекомендаціями до 2000-ліття Різдва Христового. Фахівцями науково-методичного відділу підготовлено методичні поради до ювілейних дат Петра Тимочка, Бориса Демківа, Соломії Крушельницької, Тимотея Бордуляка, Івана Багряного, Леся Курбаса, Василя Стуса.

Зібрану та узагальнену інформацію про книгозбірні різних типів і видів опубліковано в довіднику «Бібліотеки Тернополя».

Методичними рекомендаціями Тернопільська ОУНБ відгукується на відзначення 75-річчя голодомору в Україні, 90-річчя з дня утворення Західноукраїнської народної республіки, ушановує пам'ять славетного сина України Степана Бандери.

Налагоджено співпрацю з видавництвами про отримання обов'язкового безоплатного примірника видань. Започатковано друковані огляди книжкової продукції «Книги тернопільських видавництв».

Розпочато випуск щоквартального бюлетеня «Соціологічна думка», а в 2005 р. вийшов аналітичний огляд науково-дослідної роботи бібліотеки за п'ять років.

З розвитком глобальної мережі Інтернет книгозбірня підготувала цілий ряд вебліографічних покажчиків: «Віртуальний світ права», «Віртуальний світ українських інформаційних агенцій», «Віртуальний світ екології», «Віртуальний світ вищої освіти в Україні» та ін. Про діяльність Інтернет-центрів області з безкоштовним доступом для користувачів, відкритих за сприяння Посольства США в Україні, вийшов збірник статей «LEAP: Інтернет для читачів публічних бібліотек».

Завдяки співпраці з відомим краєзнавцем, фольклористом Петром Медведиком було започатковано серію бібліографічних видань «Тернопільщина мистецька». У 2002 р. вийшло перше видання цієї серії — «Театральна Тернопільщина», а в 2008 р. — друге — «Музична Тернопільщина». Посібники відразу стали своєрідними мистецькими енциклопедіями, оскільки вперше об'єднали великий масив інформації з історії театру та розвитку музичного мистецтва на Тернопільщині.

Отримала схвалення користувачів та бібліотечної громадськості серія бібліографічних краєзнавчих видань, започаткованих з ініціативи спеціалістів інформаційно-бібліографічного відділу, «Родом з України». У цій серії побачили світ бібліографічні покажчики: «Роман Шухевич: «Це був наказ мого серця!», «Іван Огієнко: «Я все зробив, що міг зробити...», «Ігор Герета: «Велет віри, духу і любові», «Шмуель Йосеф Агنون: нобелівський лауреат із Тернопільщини».

Посібник «Іван Огієнко: «Я все зробив, що міг зробити...» рішенням експертної ради Української бібліотечної асоціації визнано кращим у 2008 р.

Цікавими для дослідників історії та культури рідного краю стали бібліографічні покажчики: «Репресовані письменники Тернопільщини», «Співець селянської долі Павло Думка (1854—1918)», «Гаврило Чернихівський: життєписно-бібліографічна студія», «Михайло Паращук», «Володимир Герасимович (1870—1940)», «Петро Медведик: життєписно-бібліографічна студія», «Остап Черемшинський», «Соломія Крушельницька».

Своєрідним літописом діяльності закладів культури обласного підпорядкування став щорічний інформаційний бюлетень «Культура Тернопільщини», започаткований відділом інформації в 2006 р. Видання висвітлює відомості з періодичних видань із загальних питань культури, регіональної культурної політики, правових та економічних аспектів, упровадження нових форм і методів роботи.

Останнє десятиліття вирізняється великою кількістю статей про культурно-просвітницьку діяльність закладу, співпрацю з владою, громадськими організаціями, благодійними фондами та іншими установами. Серед активних дописувачів обласних газет сьогодні є багато працівників бібліотеки, зокрема: Тетяна Ковалькова, Оріся Гончарук, Людмила Шатарська, Володимира Романюк, Марія Друневич, Валентина Журавлюк, Оріся Родинюк, Світлана Осуховська, Тетяна Гаврилюк.

Над створенням видань останнього десятиріччя, що включені в посібник, працювали висококваліфіковані спеціалісти, а саме: А. О. Ленчишин, М. В. Друневич, В. Я. Миськів, Г. С. Моліцька, Л. Б. Оленич, В. А. Чупрова, Г. І. Польова, О. Г. Ліскова, С. Т. Єрошенкова, О. Я. Проців, О. О. Слив'як та багато інших.

Систематизацію документів у даному покажчику здійснено в хронологічному порядку, а в межах кожного періоду — за алфавітом. У середині кожного року спочатку відображено матеріали, підготовлені працівниками бібліотеки, а потім розміщено статті про її діяльність. Окремо виділено матеріали з проблем будівництва нового приміщення книгозбірні.

Довідковий апарат видання включає іменний покажчик колишніх і нинішніх працівників бібліотеки й усіх небайдужих до її проблем і успіхів та перелік назв бібліографічних посібників.

Посібник призначений для наукових працівників у галузі бібліотекознавства й історії, бібліотечних фахівців, викладачів, студентів та всіх, хто вивчає історію бібліотечної справи.

Джерело: Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека: 1939—2009 рр. [Текст] : анот. бібліогр. покажч. / Упр. культури Терноп. облдержадмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка ; уклад. В. Я. Миськів [та ін.] ; авт. вступ. ст. В. І. Вітенко ; наук. ред. В. І. Вітенко ; ред. Г. Й. Жовтко. — Т., 2009. — 144 с. : іл.